

Barcelona a Flix i la Palma a través del capbreu del 1400

María del Carmen CAMPS VIVES

El 25 d'abril de 1398, el Consell de Cent deliberà que fos comprada la Baronia de Flix i la Palma, situada a la Ribera d'Ebre, i que es venia a instància dels creditors de Francesc de Santcliment, ciutadà de Lleida, i senyor del lloc, per 15.000 lliures de Barcelona (IMHB, CC, LC, 27, fol 145). L'adquisició de la Baronia es materialitzà el 12 de desembre de 1400 (IMHB, C, BC, 7), i fou entre aquest mes i el gener següent que Barcelona en prengué possessió, acte que comportà la redacció, com solia ser habitual, del capbreu que ara ens ocupa.¹

La situació política a la Mediterrània occidental féu que Sicília i Sardenya perdessin protagonistes en l'abastament de cereal per a Barcelona, i en prenguessin l'Aragó i el Pla d'Urgell. El gra que provenia d'aquestes zones era dut per l'Ebre fins a la desembocadura, des d'on continuava el transport per mar fins a Barcelona. El preu final del producte patia, però, un considerable augment, tant per les imposicions de Tortosa damunt del gra que hi passava, com per la necessitat de fer-se càrrec de les assegurances en previsió d'una possible confiscació per part d'aquella ciutat, qui al·legaria les pròpies necessitats d'abastament. El problema no era pas nou, però la major dependència del gra que passava per Tortosa el féu més punyent. Barcelona ho solucionà adquirint Flix i la Palma. Com que l'Ebre passava pel territori de la Baronia, es podia treure el cereal del riu i, des d'allí, continuar per terra fins a Barcelona.

1. IMHB, C, BC, 1: *Capbreu de les rendes e drets que la Ciutat de Barchilona reeb en los seus castells e lochs de Flix e de la Palma e Mas de Flix*, Desembre del 1400 - gener del 1401.

D'acord amb els motius pels quals la Ciutat adquirí la Baronia, s'ha de destacar la clara preferència de Barcelona per les rendes en parts de fruit. D'aquí que la Ciutat procures augmentar-ne el control, sobretot, damunt la terra per la qual es paga la renda en parts de fruit, i que fora aquella la que realment li interessava. Així, doncs, va fer extensiu a aquest tipus de terra el lluïisme, que fins aleshores només s'aplicava a la terra que pagava la renda en moneda (IMHB, C, BC, 1, Drets Generals).

Barcelona optà per la renda en parts de fruit en un moment en què la manera més habitual era demanar-la en moneda. Allò a què es volia dedicar la renda rebuda, determinava el ritme de gestió. Barcelona optà per la renda en parts de fruit, d'acord amb el seu objectiu d'abastament de la Ciutat, i, per a assolir aquest objectiu, adoptà un ritme de mitjà i llarg termini semblava el més escaient. Aquest ritme també fou el dels templers, antecessors dels hospitalers i veïns de la Baronia, que optaren per la renda en moneda des del segle XIII, o el dels ciutadans que invertiren en el Pla de Barcelona des de la mateixa època, i que també optaren per la renda en moneda. Uns i altres es caracteritzaren per un important grau de reinversió en la terra de la renda percebuda en moneda. Aquesta forma d'actuar, com passaria en el cas de Barcelona a Flix i la Palma, només era compatible amb el mitjà i llarg termini.² També des de mitjans segle XII la petita noblesa percebia les rendes en moneda. A aquest grup, però, no li interessava la moneda per a reinvertir-la en la terra, sinó per a sufragar les despeses generades pel desig de mantenir un nivell de vida que hom considerava l'adient a la pròpia condició de classe de poder. Aquest desig, però, feia trontollar l'economia dels petits nobles, ja que la deflació monetària no anava acompanyada de la corresponent correcció de censos a l'alça. El petit noble necessitava la moneda per a gastar-la de manera immediata, cosa que determinava un ritme de gestió a curt termini. Així, doncs, el model templer, i dels ciutadans que invertiren en el Pla de Barcelona, s'assemblava més al de Barcelona a la Baronia de Flix i la Palma que no pas al de la petita noblesa, malgrat que templers, ciutadans i petita noblesa compartien el fet de percebre la renda en moneda.

La gestió a mitjà i llarg termini que caracteritzà la presència barcelonina a Flix i la Palma suposà un major grau de planificació, cosa que es reflectí al llarg del capbreu en diversos aspectes. Per exemple, en l'actitud de la Ciutat davant cultiu de terres. Així, pel que fa als erms en general, Barcelona féu tot el possible per què es cultivessin. A Barcelona li

2. Per als templers, vegeu PAGAROLAS (1992). Per al Pla de Barcelona, vegeu BUSQUETA (1991).

interessava fer rendir la terra i, en conseqüència, només commutava el pagament en parts de fruit per un pagament en moneda quan es tractava de terra manifestament menys bona. En aquest sentit, s'ha de destacar l'actitud de la Ciutat respecte al cultiu dels llocs d'orografia difícil. Barcelona s'adonà que no era terra dolenta en si mateixa, sinó situada en llocs de difícil cultiu per les condicions orogràfiques del terreny. En conseqüència, Barcelona no va deixar de demanar la renda per aquestes terres –és a dir, volia que es treballessin–, ni tampoc va deixar de demanar-la en parts de fruit.

Un clar exemple del grau de planificació de Barcelona a Flix i la Palma és l'actitud que la Ciutat va prendre pel que fa a la vinya plantada. En el cas de la vinya, al llarg període d'espera de la primera collita seguia un període de producció força llarg. El temps d'espera no s'avenia amb la impaciència que caracteritzava la gestió de la petita noblesa. Així doncs, els senyors d'aquest grup commutaven el pagament en parts de fruit per un pagament en moneda. El resultat era que, com que la vinya tenia un cicle de producció força llarg, el pagès acabava per treballar només la vinya justa per a pagar la renda, i abandonava la resta de les terres dedicades a un cultiu que, contràriament al cereal, era especialitzat, amb el que això suposava d'augment del cost de producció. Només continuaven endavant amb la producció aquells pagesos interessats a entrar en la dinàmica d'un conreu especialitzat com ara la vinya, entesa com a producte clarament especulatiu. En canvi, Barcelona va fer tot allò que tingué a l'abast per què tots i cadascun dels trossos de vinya es treballessin. Així, la renda que demanà en parts de fruit, es volia percebre per tots i cadascun dels trossos capbrevats. Mentre que a les terres de la petita noblesa la productivitat de la vinya depenia totalment de l'interès o no del pagès pel caire altament especulatiu del producte; en el cas de Barcelona, l'actitud de la mateixa senyoria ajudà tant a l'augment de la productivitat com l'interès del cultivador.³

També sorprenen les diferències en les rendes que es percebien per les terres capbrevades, d'una banda pels habitants de Flix i del Mas de Flix, i, de l'altra, pels de la Palma. En el primer cas, la renda mitjana era la quinzena part de la collita, mentre que en el segon n'era la sisena. Aquesta important diferència s'explicaria per ser els emfiteutes de la Palma musulmans. De fet, les terres dels habitants de la Palma, majoritàriament de

3. Aquesta actitud de Barcelona amb la vinya recorda la dels templers, que arribaven a penalitzar els emfiteutes que no complien el compromís pres, per exemple, de plantar vinya, actitud que contrasta amb la mera percepció de rendes que caracteritzava la petita noblesa (PAGAROLAS, 1992, 603-604).

religió islàmica, van esdevenir la gran font d'aprovisionament de cereal que tenia Barcelona a la Baronia.

Pel que fa a aquest aspecte distintiu, la situació en que es trobava la Baronia en prendre'n possessió la ciutat de Barcelona, i que la no dubtà a mantenir, cal destacar diversos aspectes. Primerament s'ha de destacar el fet que, a les diferents àrees de cultiu, s'hi trobessin tant capbrevadors cristians com musulmans, sense que res indiqui que la terra capbrevada per musulmans fora significativament pitjor que la capbrevada per cristians. Una altra qüestió seria que s'esperés una major productivitat de les terres musulmanes, cosa que justificaria la discriminació negativa de l'exigència d'una major renda, discriminació a mig camí entre el fet purament econòmic i l'ètnic. Barcelona, interessada especialment per les terres cultivades pels emfiteutes musulmans, exercí especialment el control sobre aquestes. Així, doncs, es tornava a manifestar la discriminació negativa dels musulmans en casos com el de Juci Alcomte, de qui no s'acceptà un possible enfranquiment (AMHB, C, BC, 1, fol. 81v-82v), o el d'Exaró de Salvo, de qui només se li acceptà l'enfranquiment en pròpia vida (AMHB, C, BC, 1, fol. 66r-67v). Qüestió a banda eren els musulmans no emfiteutes, i que cultivaven les seves terres o bé en com a eixarics o bé com a jornalers. A ells, se'ls exigia un pagament que als cristians, en un règim de possessió similar, no se'ls demanava, i que consistia a pagar 12 sous l'any a la Ciutat per part dels eixarics i 10 per part dels jornalers (AMHB, C, BC, 1, Drets Generals). També sorprèn el fet que en un capbreu d'emfiteutes només es trobi una referència a un homenatge personal, i que aquest afecti als musulmans, cap dels quals capbreva, per la qual cosa s'ha d'entendre que es tracta o bé d'eixarics o bé de jornalers (AMHB, C, BC, 1, fol. 129v-130r).

El capbreu ens informa, però, d'altres aspectes. Pel que fa a l'ús de la terra, mostra una distribució en l'espai força aleatòria. Els cereals eren el principal conreu, perquè era allò que més es necessita. Així, de tots els llocs capbrevats, els dedicats a aquest tipus de cultiu de forma exclusiva eren majoritaris: quaranta-set llocs. No tot, però, eren cereals. Pel que fa a l'hort, tot i que a la Ciutat li interessava com a element de control senyorial, no per això va deixar de tenir-ne cura, ans al contrari. Incentivar-ne la producció fou la causa que la Ciutat decidís, l'any 1443, juntament amb Pere de Vilanova i altres personatges influents de Flix, endegar diverses obres per a regadiu (AMHB, C, BC, 7, 7-des-1443). Respecte a la vinya, la Ciutat probablement venia la producció a la mateixa Baronia, aprofitant el dret de venda preferent que hi tenia com a

Senyoria, i amb el que en treia, comprava més gra, que era allò que realment li interessava.

Pel que fa a la distribució en l'espai de les terres de cultiu, val a dir que el capbreu palesa una clara concentració en un nombre mínim de llocs, que responen a l'estructura de nucli central, on hi havia la dita important concentració, i un o més llocs adjacents, on no es capbrevaven gaires possessions. Tanmateix, com que la Ciutat demanava la mateixa renda que en el nucli central, no tenim motiu per a pensar que es tracti de terres substancialment pitjors, ni per la qualitat del sòl, ni difícils de treballar a causa d'una orografia especialment difícil.

De la mateixa manera, la distribució de les terres entre els diferents posseïdors era força regular. Així, encara que hi havia capbrevadors que concentraven una major quantitat de possessions, s'ha de dir que pràcticament no hi havia ningú que no capbrevés terres a les principals àrees de cultiu, on cal suposar que les condicions eren més favorables.

Conclusions

La Baronia de Flix i la Palma fou adquirida per garantir l'abastament de gra a la Ciutat de Barcelona en cas de crisi. Darrera, però, hi havia els interessos de l'oligarquia barcelonina. Els grans mercaders que solien abastir la Ciutat de cereal temien la crisi, ja que aquesta podia posar en perill el control gairebé absolut que tenien damunt del circuit de distribució del gra. També, però, com a grup de poder, temien la crisi, ja que qüestionava llur paper de benefactors de la Ciutat. Així, aquesta oligarquia de grans mercaders va intentar de no perdre el control de la distribució de gra participant en l'abastament de la Ciutat, des del mateix Consell de Cent, com a agents municipals, i, sobretot, amb mesures com l'adquisició de la Baronia de Flix i la Palma.

Barcelona no podia actuar a Flix amb una perspectiva de curt termini, car la seva problemàtica, fortament marcada pel fet de ser una institució, amb tot el que això suposa d'encarcamament, però també de perdurabilitat, requeria d'una major planificació, essencial per aconseguir el millor rendiment de la terra. La Ciutat i l'oligarquia que la dominava eren conscients que plantejar-se la gestió de la Baronia d'una altra manera només podia dur a l'incompliment dels seus interessos, i al fracàs de la política d'abastament, essencial per al dia a dia de la Ciutat.

Abreviatures

IMHB, CC, LC: Institut Municipal d'Història de Barcelona, Consell de Cent, Llibres del Consell.

IMHB, C, BC,: Institut Municipal d'Història de Barcelona, Consellers, Barones de la Ciutat.

Bibliografia

BUSQUETA I RIU, J.J. (1991), *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*, Fundació Salvador Vives Casajuana - Rafael Dalmau, Barcelona, 1991.

PAGAROLAS I SABATÉ, L. (1992) *Els templers de les terres de l'Ebre: de Jaume I fins a l'abolició de l'Orde (1213-1312)*, Publicacions Universitat de Barcelona, Barcelona, 1992.